

הקלות הבלתי נסבלת של הודאות השווא

סמדר בן-נתן, עו"ד

מדי כמה שנים רועשת המדינה עם התגלותה של פרשיה חדשה בה הודו נחקרים במעשים שלא ביצעו. מן החודשים האחרונים עדיין טריה בזכרון העמדתם לדין של שלושה פלסטינים אזרחי ישראל מכפר-כנא, טארק נוג'ידאת, שריף עיד ויוסוף סביח, באשמת חטיפתו ורציחתו של החייל אולג שייחט ז"ל. נוג'ידאת הודה בחקירתו בשב"כ כי רצח את שייחט ביחד עם עיד וסביח, ולאחר מכן חזר בו מהודאתו עוד במהלך החקירה. שלושת הנאשמים שוחררו ממעצרם וזוכו מן האשמה בעקבות גילויין של ראיות חדשות, וחזרת הפרקליטות מן האישום כנגדם, ובימים האחרונים ממש הוגש כתב אישום באשמת אותו רצח כנגד מוחמד ענבתאווי מכפר-כנא, שאף הוא הודה בביצוע הרצח בחקירת השב"כ.

פרשיות מן העבר הרחוק יותר הינן הרשעתו של עמוס ברנס ברצח החיילת רחל הלר ז"ל, אשר בוטלה לאחר שנתקבלה בקשתו השלישית של ברנס למשפט חוזר; פרשת "כנופיית מע"צ", אשר נאשמה זוכו במשפט חוזר שניתן להם לאחר שאחד מן השוטרים שהשתתף בחקירתם התוודה שנים מאוחר יותר על עינויים שננקטו בחקירה; וכן הפרשה הידועה של רצח דני כץ ז"ל, בה נאשמים אחמד קוזלי, סמיר ג'נאמה, פתחי ג'נאמה, עלי ג'נאים ועאטף סביחי, וערעור על הרשעתם במשפט חוזר שנערך להם תלוי ועומד כיום בבית המשפט העליון; רצח דפנה כרמון בו הורשעו אחמד קוזלי, עאטף סביחי, מוחמד סביחי וכמאל סביחי, אשר בקשתם למשפט חוזר נדחתה; סולימאן אל עביד שהורשע ברצח חנית קיקוס ז"ל; וכן משה עזריה הפגוע בשכלו, שבקשתו למשפט חוזר נדחתה אך הוא זכה לחנינה.

פרשיות אלו אינן יחידות. דו"ח הועדה לענין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולענין העילות למשפט חוזר ("ועדת גולדברג") מונה מקרים נוספים, שנצברו פחות בתודעה הציבורית.

המשותף לכולן הוא שהנאשמים הודו במעשים שככל הנראה לא ביצעו, והורשעו על סמך הודאתם בלבד, בצירוף "דבר מה נוסף", תוספת ראייתית נטולת ערך של ממש.

מתן הודאות שווא הוא נושא שנחקר ונבדק במערכות משפטיות שונות, בשל גילוי מקרים כגון אלו. אף בישראל מונתה לפני כעשור "ועדת גולדברג", שהוקמה ע"י שר המשפטים דאז, דוד ליבאי, לבחון את שאלת ההרשעה על סמך הודאה בלבד והעילות למשפט חוזר. הועדה אימצה גישה מציאותית ואימצה לנושא, בין היתר בהסתמכה על הלקחים הבריטיים שהופקו מפרשיות בהן הורשעו אנשי IRA על סמך הודאתם לאחר שעונו ע"י המשטרה. המלצות הועדה היו מרחיקות לכת למדי. בין היתר המליצה הועדה על תיקוני חקיקה שיחייבו נוכחות עו"ד בעת החקירה באם החשוד מבקש זאת, כאמצעי למניעת הפעלת לחץ על חשודים, ועל הקלטת והסרטת החקירות. חלק קטן מהמלצות הועדה יושמו בפועל, ואליעזר גולדברג, אז יו"ר הועדה וכיום מבקשת המדינה, קרא, בישיבת הועדה לביקורת המדינה בנושא זה שנערכה לאחרונה בעקבות פרשת שייחט, לחזור אל המלצות הדו"ח וליישמן.

בחלק מהמקרים נובעת ההודאה בחקירה מאמצעים אלימים המופעלים כנגד הנחקר – מכות ועינויים של ממש. במקרים אחרים ההודאה מושגת בהעדרם של אמצעים אלימים. בעוד שהודאת-שווא תחת לחץ פיסי מתקבלת ביתר הבנה לנסיבות שהובילו לנתינתה, הודאת-שווא שלא תחת לחץ פיסי, נתקלת בתמיהה רבה יותר. רבים מתקשים להבין כיצד אדם מודה במעשה שלא עשה ללא שהוא מאולץ, פשוטו כמשמעו, לעשות כן, באקדח לרקה או במכת אגרוף.

בחלק מהמקרים, כמו זה של טארק נוג'ידאת או של חמשת נאשמי רצח דני כץ, לאחר ההודאות באשמה או ביניהן, מצויות חזרות של הנחקרים מהודאותיהם. טארק נוג'ידאת חזר בו מהודאתו זמן קצר ביותר לאחר שנתן אותה, בפני מדובב שהושתל בתאו, וחזר בו מהודאתו באופן גלוי שבועיים לאחר שהודה, בבית המשפט ובפני חוקרי המשטרה, וזאת עוד בטרם הותר לו לפגוש עו"ד. מרבית הנאשמים ברצח דני כץ ז"ל חזרו וטענו במהלך חקירתם כי הם חפים מפשע וכי הם הודו בדבר שקר, וסמיר ג'נאמה אף אמר זאת אל מול פני המצלמות כשנלקח לבצע שחזור. אולם החזרה מהודאה, גם אם היא נעשית עוד במסגרת החקירה, שוב אינה עוזרת. לאחר מתן ההודאה, שוב אין מייחסים לחזרה מהודאה כל ערך. למרות החזרות מן ההודאות הועמדו לדין נוג'ידאת, ג'נאמה ושאר שותפיו לתיק. מה הופך את ההודאות לבעלות עוצמה כה רבה, ולעומתן את החזרות מהודאה לכה פחותות משקל וערך?

המשקל הרב שנוטים לייחס להודאה בפשע קשור לעובדה שההודאה מנוגדת לאינטרס של המודה. אנו נוטים לקבל כי אנשים ישקרו כאשר הדבר תואם את האינטרס העצמי שלהם, ולכן איננו מייחסים

משקל מיוחד של אמת לדברים התואמים את האינטרס האישי של אומרם. במצב כזה אנו מקבלים כי לחשוד יש מניע לשקר, ולכן השקר סביר יותר. החשוד מכחיש? ודאי שיכחיש, בנסיונו להימלט מעונש, זוהי דרכו של עולם. אולם, באם החשוד מודה, המחשבה המקובלת רואה בכך מעשה המנוגד לאינטרס העצמי שלו, ולכן נעדר מניע לשקר. מדוע שחשוד יודה בעבירה כאשר פירוש ההודאה הוא נטילת אשמת שווא, שנות מאסר ארוכות וסטיגמה קשה? מסיבה זו במצב של הודאה הנטייה היא לראות את החשוד כנעדר מניע לשקר, ולכן דובר אמת. המניע להודאה נתפס כתחושת האשמה הפנימית של החשוד, דבר שאף מחזק את השכנוע באשמתו.

אלא שתפיסה זו היא שגויה מיסודה. במהלך החקירה, המתנהלת תוך ניתוק מוחלט של החשוד מסביבתו וממקורות תמיכה אפשריים, יוצרים החוקרים היפוך של האינטרס העצמי של הנחקר, וההודאה הופכת בעיניו למעשה המקדם את האינטרס העצמי שלו, ולא מנוגד אליו. בעיני הנחקר המצוי במצב זה, האינטרס הראשוני הוא להפסיק את החקירה, לרצות את חוקריו, ולגרום להם להאמין בדבריו כאשר הוא מודה. מכיוון שהם משוכנעים שהוא הרוצה, ההודאה משיגה את כל המטרות האלה.

בטרם הודה, החוקרים חוזרים וטוענים בפני החשוד, כך היה במקרה של נוגידאת ובמקרים נוספים, כי הם אינם מאמינים לו שאינו הרוצה, וכי הם יודעים בוודאות כי הוא אכן הרוצה. חזרה על טענת החפות שלו רק תאריך עוד ועוד את החקירה ללא קץ, כי הם לעולם לא ישתכנעו בחפותו. יותר מכך, מאחר והחוקרים מציגים בפני החשוד תמונת מציאות לפיה הם יודעים כי הוא אשם ויש בידיהם אף ראיות שיוכיחו זאת, הם גורמים לו להאמין כי יורשע ברצח בין אם יודה ובין אם לאו, ובכך הם מבטלים, בעיניו, את התוצאות השליליות של ההודאה, דהיינו, הרשתתו. הם מציגים בפניו תמונה הפוכה של המציאות, לפיה ההודאתו תהיה תוצאה חיובית. כלומר: אנו יודעים ומשוכנעים באשמתך, אתה תורשע בין אם תודה ובין אם לאו, אולם אם תודה ישתפר מצבך, כיוון שבית המשפט יתחשב בכך שהודית, אנו נעיד לטובתך ונבקש שיתחשבו בך. בטווח המיידי, ההודאה תביא לסיום החקירה המתישה והמענה כשלעצמה. במקרים בהם יש מספר חשודים נחקרים, הנחשדים בכך שביצעו את העבירה במשותף, נעזרים החוקרים גם באיום כי החשוד השני יפיל את הנחקר. הם יוצרים מעין מירוץ הודאה פיקטיבי, בו הם משכנעים את החשוד כי עדיף לו להודות לפני שהחשוד השני יודה, כיוון שאז יוכל לשכנע אותם כי חלקו בעבירה קטן מחלקו של השותף השני, בעוד שאם חברו יודה קודם, הם עשויים להשתכנע כי הוא המבצע העיקרי. שוב ההודאה מוצגת כמשרתת את האינטרס של הנחקר.

האמת היא, אם כן, שהודאת השווא קלה להשגה הרבה יותר מכפי שנהוג לחשוב. היפוך האינטרס העצמי של הנחקר הוא אפשרי בעיקר במקרים של חשוד תמים וחסר נסיון, שבא במגע ראשון עם חקירה פלילית או בטחונית, ומכיוון שהחקירה יוצרת בידוד טוטאלי של החשוד מן העולם החיצון וממקורות תמיכה אפשריים. טארק נוגידאת לא הוכה. הוא הודה יומיים בלבד לאחר שנעצר, ולאחר שהודה הסכים לצאת לשחזור מוסרט ובו הציג לכאורה אל מול המצלמות את האופן בו בוצע הרצח. זו היתה הפעם הראשונה בה נעצר, לא היה לו כל מושג על התמודדות בחקירה או בהליכים משפטיים, נאסר עליו להיפגש עם עו"ד למשך 21 יום, כך שהוא היה מנותק מכל קשר עם העולם החיצון. בימי החקירה הראשונים ניתן לו לישון מעט מאוד. הוא נחקר בחדרים ללא פתחים חיצוניים, מוארים באור מלאכותי, כך שלא יכול היה להבחין בין יום ללילה. בין החדרים והתאים הוא הובל כשעיניו מכוסות בכיסוי עיניים מיוחד. גם האוכל שהוגש לו היה זהה בכל הארוחות, כך שאבדה לו כליל האבחנה בין יום ולילה. כתוצאה מכל אלו הוא היה במצב של דיסאוריינטציה מוחלטת, בזמן ובחלל, ומנותק לחלוטין מכל תמיכה חיצונית ומכל דבר שהיה מוכר לו. שליטת החוקרים בחייו היתה מוחלטת, והם הצליחו לנתק אותו אפילו מן ההבחנה הבסיסית בין יום ולילה ובין יום אחד למשנהו.

במצב שכזה אין פלא כמעט כי נוגידאת האמין לחוקריו שהודאתו רק תשפר את מצבו בחקירה, ועשה כל מאמץ לתת להם הודאה מלאה ככל האפשר בפרטי אמת שקלט ושמע בין במהלך המעצר ובין לפניו.

אולם, הודאה שניתנת במצב כזה מאבדת את המשקל המיוחד שנוטים לייחס להודאה בשל היותה מנוגדת לאינטרס הנאשם. במצב כזה, ההודאה היא שקר ככל השקרים, מונעת מאינטרס עצמי מלאכותי הנוצר על ידי החוקרים, של שיפור מצבו של החשוד בחקירה, וסיום החקירה והתשאול הבלתי פוסקים.

למרבה האירוניה, שופטת בית משפט השלום שדנה בבקשה לעצור את טארק נוגידאת עד תום ההליכים [ד"ר נאוה אפל-דנון], החליטה לעצרו, על סמך הנימוק המופלא כי "לשקר אין רגליים". כלומר, אילו הודאתו של נוגידאת היתה שקר, הרי שהדבר היה חייב להתגלות. למזלו הטוב של נוגידאת, הדבר אכן התגלה, אולם כתוצאה של צירוף מקרים בלבד, ולא משום שלשקר שלו לא היו רגליים. לשקר היו גם היו רגליים, ואלו יכלו להוליך את נוגידאת, עיד וסביח, למאסר עולם.

